

dr hab., prof. UK Jarosław Durka

Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych

**Recenzja pracy doktorskiej Konrada Maksymiliana Szelesta
„Działalność Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej w Szczecinie
w latach 1950-1957”**

Rozwój kultury fizycznej w Polsce „ludowej” od wielu lat jest tematem badań historyków. Ciągle jednak brakuje opracowań, zawierających wnikliwą analizę poszczególnych instytucji, które odpowiadały za tę ważną sferę życia społecznego. Konrad Maksymilian Szelest w rozprawie doktorskiej pt. „Działalność Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej w Szczecinie w latach 1950-1957” poruszył tę tematykę w wymiarze regionalnym, odnoszącym się do województwa szczecińskiego (ewentualnie ziemi szczecińskiej, Pomorza Zachodniego). Tytuł tematu uważam za właściwy. Autor podjął się przedstawić w sposób monograficzny działalność instytucji, która kierowała rozwojem kultury fizycznej w terenie. Temat jest interesujący, zwłaszcza że doktorant odniósł się do okresu stalinizmu, który był szczególnym czasem funkcjonowania terroru komunistycznego w Polsce. Ramy chronologiczne pracy również uważam za właściwe. Autor jako datę początkową przyjął 23 marca 1950 roku, kiedy to odbyło się pierwsze plenarne i jednocześnie założycielskie posiedzenie WKKF w Szczecinie. Cezurę końcową stanowi miesiąc kwiecień 1957 roku, czyli czas rezygnacji Edmunda Szczęsnego z funkcji przewodniczącego WKKF po wydarzeniach polskiego Października. Autor umotywował to pisząc, że Szczęśny był symbolem stalinizacji kultury fizycznej i sportu na Pomorzu Szczecińskim.

Taki sposób skonstruowania tematu i ram chronologicznych jest zrozumiały i dobrze umotywowany.

Celem przygotowanej przez doktoranta rozprawy jest wykazanie w jaki sposób WKKF sprawował nadzór i kontrolę nad umasowieniem kultury fizycznej, organizacją świąt i rocznic państwowych, polityką kadrową oraz budownictwem i rewitalizacją obiektów sportowych. Były to podstawowe dziedziny działalności WKKF, które kierownictwo partyjne i kierownictwo aktywu sportowego traktowały priorytetowo. Jak zauważa Konrad Maksymilian Szelest były one narzędziem do wdrażania modelu sowieckiej kultury fizycznej w krajach satelickich. Dziedziny te wykorzystywano w propagandzie państwowej, obecnej w życiu codziennym Polski „ludowej”. Kultura fizyczna i sport stanowiły też sferę wykorzystywaną do walki propagandowej z Zachodem w ramach konfliktu zimnowojennego. Cel pracy jest więc dobrze postawiony i potrzebny z punktu widzenia nie tylko historii sportu, kultury fizycznej i kultury masowej, ale też w odniesieniu do ogólnego rozumienia mechanizmów funkcjonowania Polski „ludowej” w dziedzinie społecznej i politycznej.

Metody jakich użył doktorant zostały dobrane odpowiednio. Autor pracy oparł się na metodzie historycznej oraz komparatystycznej. Metoda komparatystyczna (porównawcza) pozwoliła mu na znalezienie podobieństw i związków pomiędzy różnymi działaniami WKKF w Szczecinie, dotyczącymi ważnych dla aktywu kierowniczego tej instytucji dziedzin. Jako technikę badawczą doktorant zastosował analizę źródeł. Głównie są to dokumenty wytworzone przez WKKF w Szczecinie, publikacje lokalnej prasy oraz opracowania odnoszące się do kultury fizycznej i sportu w okresie stalinizmu.

Konrad Maksymilian Szelest w trakcie przygotowywania dysertacji przeprowadził kwerendę archiwalną i biblioteczną. W pracy wykorzystał materiały z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Warszawie Oddziału w Otwocku, Archiwum Państwowego w Szczecinie i Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddziału w Szczecinie. Te ostatnie

jednak w sposób niewystarczający. Co prawda autor zapoznał się z dokumentami na temat funkcjonariusza aparatu bezpieczeństwa, Bolesława Kropickiego, ale nie sprawdził innych osób i ewentualnych prowadzonych spraw. Doktorant mógł przeprowadzić szersze badania na temat współpracy innych przedstawicieli kierownictwa WKKF z aparatem bezpieczeństwa. Podjął się przecież analizy działań instytucji mającej wpływ na życie społeczne w Polsce „ludowej”. Taka szersza kwerenda mogła wnieść informacje, jakimi motywacjami kierowały się poszczególne osoby, mogła pomóc w wytłumaczeniu podejmowanych przez nie działań. Pozwoliłoby to też ustalić jak kierownictwo partyjne za pośrednictwem aparatu bezpieczeństwa w sposób niejawnym wpływało na kształt poszczególnych dziedzin życia, istotnych w działalności szczecińskiego WKKF. Okres stalinizmu był okresem totalitarnej władzy komunistów, czyli władzy starającej się kontrolować wszystkie sfery życia. Uważam, że próba ustalenia możliwie pełnego zakresu działań i metod aparatu bezpieczeństwa byłaby interesującym uzupełnieniem tej dysertacji. Autor podczas dalszych prac nad podjętym tematem powinien jeszcze zapoznać się z materiałami z Archiwum Państwowego w Koszalinie. W zespole Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Koszalinie znajdują się protokoły Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej z lat 1952-1953 (sygnatura 26/907/0/6/1053) i możliwe, że jest tam mowa o współpracy ze szczecińskim odpowiednikiem tej instytucji. Inna moja uwaga dotyczy źródeł na poziomie bardzo lokalnym. Autor wykorzystał ciekawy materiał źródłowy, jakim jest Księga Honorowa miasto Golczewo, znajdujący się w Archiwum Urzędu Miasta w Golczewie. Warto pokusić się także o próbę dotarcia do kronik poszczególnych klubów sportowych i sprawdzić czy nie znajdują się tam informacje mogące wzbogacić narrację pracy. Autor wykorzystał liczne wywiady, zarówno te opublikowane w prasie z epoki, jak i późniejsze, które znajdują się między innymi w internetowych wydaniach tytułów prasowych. Niestety książka Andrzeja Brzezieckiego „Lekcje historii PRL w rozmowach” funkcjonuje tylko w bibliografii, a nie ma do niej odniesień

w przypisach. Mocną stroną bazy źródłowej jest wykorzystanie dwudziestu pięciu tytułów prasowych. Ponadto autor wykorzystał dziewiętnaście źródeł drukowanych i liczne opracowania, w tym prace zwarte i artykuły. Do listy ponad 140 tytułów opracowań i ponad 30 tytułów w netografii należałoby dodać choćby książkę Piotra Zaremby „Wspomnienia prezydenta Szczecina 1945-1950” (Poznań 1980) i Przemysława Słowińskiego „Administracja terytorialna województwa szczecińskiego w latach 1945-1950” (Gorzów Wielkopolski 2008). Stwierdzam, że baza źródłowa mogłaby być szersza, choć doktorant wywiązał się ze swojego obowiązku.

Warto nadmienić, że autor posiada już w swoim dorobku kilka publikacji, ale nie są one spójne z tematem przedstawionej rozprawy. Do tej pory Konrad Maksymilian Szelest zajmował się historią Ameryki, historią kina i zarządzaniem kryzysowym. Nie jest to oczywiście żadną przeszkodą w dobrej realizacji zadania napisania rozprawy doktorskiej z działalności WKKF w Szczecinie w okresie stalinowskim, ale nie dało też okazji do zmierzenia się z recenzjami naukowymi przy okazji publikacji artykułu w temacie zbliżonym do doktoratu. Recenzje te mogłyby pomóc w uniknięciu potknięć, o których napisałem wyżej.

Przedstawiona do recenzji praca składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii i wykazu ważniejszych skrótów. Rozdział pierwszy, zatytułowany „Instytucjonalny nadzór i kierownictwo nad kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944-1949”, ma charakter ogólny i zawiera opis nadzoru nad sprawami kultury fizycznej w Polsce w latach 1944-1949. Autor przedstawił w nim etapy reorganizacji spraw kultury fizycznej i sportu. Pierwszy z podrozdziałów dotyczy początków nadzoru nad kulturą fizyczną w Polsce po II wojnie światowej. Przy czym autor we właściwy sposób wyszedł od pierwszych działań władz komunistycznych, które postanowiły odejść od przedwojennego modelu kultury fizycznej i sięgały po model sowiecki. Drugi podrozdział opisuje powstanie i pierwsze działania Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego, dążenia do ograniczenia w nim wpływów

Polskiej Partii Socjalistycznej, której członkowie mieli inne spojrzenie na rozwój kultury fizycznej niż członkowie Polskiej Partii Robotniczej. Autor wskazał tutaj na rolę Ministerstwa Obrony Narodowej w kształtowaniu tej instytucji i fakt, że kontrola nad działalnością urzędu była częścią walki komunistów o kształt powojennej Polski. Trzeci podrozdział zawiera opis funkcjonowania Głównego Urzędu Kultury Fizycznej, który w 1948 roku zastąpił PUWF i PW, a jego dyrektor powoływany był przez prezydenta na wniosek prezesa Rady Ministrów. Autor w interesujący sposób opisał proces usuwania działaczy PPS z tej instytucji, a następnie fakt uzależnienia od nowopowstałej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Przedstawił strukturę i zadania urzędu, a także jego rolę w dziedzinie sowietyzacji Polski. W czwartym podrozdziale autor przedstawił działalność Głównego Komitetu Kultury Fizycznej, który działał przy Radzie Ministrów. Wyjaśnił w jaki sposób powstała ta instytucja, jakie miała cele i zadania. Mógł tutaj wykorzystać choćby część materiałów z Archiwum IPN: Zarządzenia Dyrektora i Wicedyrektora Departamentu Szkolenia i Naczelnika Wydziału Kultury Fizycznej Departamentu Szkolenia nr 1, 2, 4-6, 9, 15, 17, 20-26, 28, 29 z 1950 r. dot. m.in. ośrodków szkolenia, statut Zrzeszenia Sportowego „Gwardia” (sygnatura IPN BU 1572/2768), Zarządzenie nr 95/50 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 09.11.1950 r. w sprawie rozwoju kultury fizycznej i życia sportowego (sygnatura IPN BU 00342/20 t. 2) oraz Zarządzenia Dyrektora Departamentu Szkolenia i Naczelnika Wydziału Kultury Fizycznej Departamentu Szkolenia nr 1-4, 6-13, 16, 21-23, 25-28, 30, 33, 34, 36-38, 40-43, 46-48 z 1952 r. dot. m.in. szkolenia reprezentacji łyżwiarzy, narciarzy, lekkoatletów, pływaków, samoobrony (sygnatura IPN BU 1572/2769).

Rozdział drugi dotyczy instytucjonalnego nadzoru i kierownictwa nad kulturą fizyczną na Pomorzu Zachodnim i w województwie szczecińskim w latach 1945-1949. Autor przeanalizował w nim sytuację polityczną i społeczną Szczecina i Pomorza Zachodniego w pierwszych latach po II wojnie światowej. Opisał organizacje i nadzór nad sprawami kultury fizycznej. W pierwszym

podrozdziale scharakteryzował działalność Wojewódzkiego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego, główne problemy związane z organizacją kultury fizycznej w Szczecinie i na Pomorzu Zachodnim. Wykazał rozwój kultury fizycznej, inicjatywy społeczne, fakt powstawania nowych obiektów sportowych. Poruszył też zagadnienia polityczne, np. wykorzystanie obiektów sportowych do działań propagandowych przed wyborami do Sejmu w 1947 roku. Opisał proces budowy struktur i kadr organizacji, która politycznie odpowiadałaby oczekiwaniom władz komunistycznych. W drugim podrozdziale autor scharakteryzował działalność Wojewódzkiego Urzędu Kultury Fizycznej, który powstał w 1948 roku. Instytucja ta kontrolowana przez partię komunistyczną, wykonywała plan zawierający pięć elementów: akcje masowe, szkolenie kadr, reorganizację kultury fizycznej zgodnie ze strukturą społeczną, budowę i rewitalizację obiektów sportowych oraz szeroką propagandę i popularyzację wychowania fizycznego i sportu. Rozdział ten oceniam bardzo wysoko. Doktorant dokonał wnikliwej analizy zebranego materiału i przedstawił bardzo interesujący obraz działań struktur terenowych.

Rozdział trzeci pt. „Powstanie Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej i kształtowanie się kultury fizycznej w nowej formie organizacyjnej w latach 1950-1951 w województwie szczecińskim” także został podzielony na podrozdziały. Pierwszy z nich przedstawia początki działalności Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej w Szczecinie w 1950 roku. Autor solidnie przeanalizował w nim proces powstawania tej instytucji i jej ideologiczne podporządkowanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W drugim podrozdziale, zatytułowanym „Wykształcone struktury w drodze do socjalistycznej kultury fizycznej – 1951 r.” doktorant szczegółowo opisał czas bardzo silnego upolitycznienia i sowietyzacji kultury fizycznej w województwie szczecińskim. Trafnie podkreślił powiązanie dużych imprez masowych ze świętami komunistycznymi, wskazał na formy rywalizacji w zakresie realizacji

oczekiwań PZPR, np. poprzez zdobywanie odznaki Sprawny do Pracy i Obrony, odpowiednika sowieckiej Odznaki Gotów do Pracy i Obrony.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym „Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej w Szczecinie w służbie propagandy i ideologii (1952-1956)” doktorant bardzo dobrze przeanalizował zagadnienie umasowienia kultury fizycznej oraz zaangażowanie Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej w Szczecinie w święta i rocznice państwowe Polski „ludowej” w latach 1952-1956. Opisał proces dalszego upolityczniania kultury fizycznej, co szczególnie było widoczne podczas organizacji imprez masowych, a przede wszystkim świąt pierwszomajowych. Wykazał też z jakimi problemami mierzyli się członkowie Prezydium WKKF w związku z realizacją zadań w zakresie kultury i sportu, a także z wysiłkami związanymi z pracą ideowo-wychowawczą w duchu komunistycznym. Szczególne trudności następowały na linii miasto-wieś. Lokalnym wiejskim działaczom zarzucano brak znajomości zagadnień sportowych, brak pracy ideowo-wychowawczej oraz przesiąknięcie przedwojennymi burżuazyjnymi wzorcami. Brak efektów podejmowanych wysiłków był bardzo widoczny w 1955 roku. Cytując za doktorantem „Można było wyczuć coraz większe odwrócenie się społeczeństwa od ideologicznych haseł, które dla zwykłych ludzi stanowiły siermiężną formę ukazania zachwytu i szacunku dla władzy ludowej. Działacze byli świadomi zaistniałej sytuacji, obserwowali ją już od dłuższego czasu, a dodatkowo sami zaczęli odczuwać trudy prowadzenia walki ku umasowieniu kultury fizycznej w imię socjalistycznych wymogów. Na całą tę atmosferę szczególnie negatywnie wpływał stosunek centralnych władz sportowych do województwa szczecińskiego. Najzwyczajniej w świecie region był zaniedbywany pod kątem wsparcia organizacyjnego oraz przeznaczanych funduszy” (s. 168). W zakończeniu tego bardzo interesującego rozdziału autor przedstawił czas przeobrażeń po polskim Październiku, ukazując oczekiwania na zmiany modelu kultury fizycznej.

Kolejny rozdział pracy dotyczy kadr i bazy materialnej, elementów systemu kultury fizycznej i sportu w województwie szczecińskim (1952-1956). Doktorant na podstawie szerokiej bazy źródłowej przedstawił w nim zagadnienie tworzenia kadr instruktorskich i trenerskich. Wskazał na liczne trudności w tym zakresie, szczególnie na niewielką liczbę odpowiednio przygotowanych nauczycieli wychowania fizycznego w szkołach, a także na niewystarczającą liczbę odpowiednich ośrodków szkoleniowych. Braki w tej dziedzinie były związane głównie ze złym zarządzaniem systemem i zniechęceniem społeczeństwa ideologizacją instytucji związanych z kulturą fizyczną. Wielkie zainteresowanie komunistów w wykorzystaniu propagandowym tej dziedziny życia społecznego nie przekładało się na właściwą opiekę nad nią. Autor szczegółowo przedstawił zagadnienie związane z realizacją zapotrzebowania na rozwój bazy materialnej kultury fizycznej i sportu. Opisał sytuację w skali całego województwa, jak też przeanalizował przebieg poszczególnych inwestycji. Wykazał, że brak odpowiedniego finansowania i zła organizacja prac były problemami, które blokowały rozwój tej infrastruktury.

W ostatnim rozdziale doktorant scharakteryzował czas destalinizacji szczecińskiej kultury fizycznej. Jak przyjął autor dysertacji, umowny koniec epoki stalinizmu stanowiło odejście Edmunda Szczęsnego ze stanowiska przewodniczącego WKKF w Szczecinie. Było to oczekiwane przez dużą część środowiska sportowego i dawało nadzieję na zmiany organizacyjne. Domagano się demokratyzacji środowiska kultury fizycznej, realizacji wielu lokalnych planów i tym samym odejścia od propagandy i ideologizacji. Doktorant scharakteryzował powstałe w tym czasie nadzieje społeczne na rozwój lokalnych klubów sportowych i poprawę bazy materialnej. Słusznie zaznaczył, że realizatorami tych oczekiwań w wielu przypadkach mieli zostać dawni współpracownicy Edmunda Szczęsnego, kierowani przez nowego przewodniczącego komitetu Zbigniewa Orłowskiego. Rozdział stanowi bardzo dobre uzupełnienie całości pracy.

W przedstawionej do recenzji dysertacji występują drobne usterki. W całości pracy autor powinien ujednoczyć pisownię w zakresie nazw własnych: ZSRS, ZSRR, Związek Sowiecki, Związek Radziecki; 1 Majowe, 1-Majowe. Dopiero na 189 stronie pojawiła się oficjalna nazwa państwa – Polska Rzeczpospolita Ludowa, a przecież autor używał określenia Polska Ludowa dużo wcześniej w odniesieniu do wydarzeń po 22 lipca 1952 roku. Na stronie 263 jest literówka – :Ogniwo”. Na stronie 277 autor powołał się na pracę Henry’ego Kissingera „Dyplomacja”. W moim przekonaniu w przypisie potrzebne jest uzasadnienie wyboru tej pracy w odniesieniu do spraw polskich i może także powołanie się na prace polskich historyków.

W zakończeniu autor trafnie podsumował wyniki swoich badań. Należy zgodzić się z doktorantem, że instytucja mająca sprawować nadzór nad kulturą fizyczną i sportem w rzeczywistości nie posiadała skutecznych metod i modelu zarządzania tymi dziedzinami. Przyczyną tego stanu rzeczy była stalinizacja kultury fizycznej i sportu, mająca świadczyć o przydatności społeczeństwa do egzystencji w warunkach państwa podporządkowanego socjalistycznym ideałom i wzorującego się na Związku Sowieckim.

W mojej ocenie praca, mimo kilku mankamentów, jest udaną próbą scharakteryzowania sytuacji w województwie szczecińskim w okresie stalinowskim z punktu widzenia historii rozwoju kultury fizycznej i działań Wojewódzkiego Komitetu Kultury Fizycznej. Autor zrealizował stawiane cele badawcze. Przeanalizował najważniejsze źródła, scharakteryzował proces ideologizacji i upartyjnięcia instytucji związanych z kulturą fizyczną, a także opisał istotne problemy związane z rozwojem infrastruktury. Bez wątplenia dysertacja będzie wykorzystywana przez badaczy, zajmujących się tym zagadnieniem na poziomie regionalnym, ale też ogólnopolskim. Opracowanie daje możliwość porównań z sytuacją zagadnienia kultury fizycznej w innych regionach Polski, zwłaszcza zachodnich i północnych. Autor słusznie też postuluje pogłębienie swoich badań poprzez wykazanie zależności jakie

występowały pomiędzy Powiatowymi Komitetami Kultury Fizycznej a zrzeszeniami sportowymi, kołami sportowymi oraz Ludowymi Zespołami Sportowymi.

Stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego i dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej doktoranta, który posiada umiejętności prowadzenia samodzielnie pracy naukowej. Konrad Maksymilian Szelest spełnił te wymogi. Wnioskuje o przyjęcie jego rozprawy doktorskiej i dopuszczenie do dalszych czynności w ramach przewodu doktorskiego.

Jaroslav Duhla